

רומקובסקי, מרדכי חיים (1877-1944)

(Mordechai Chaim Rumkowski). יושב-ראש היודנרט בגטו לודז'. ר' נולד בכפר אילינו (Illino), שבמחוז וליקיה לוקי (Velikie Luki) שברוסיה. בגיל צעיר השתקע בלודז', ניסה את כוחו במסחר אך בלי הצלחה, והיה לעסקן ציבורי זוט. בעיסוקים אלה גילה מרץ למרות היותו מחוסר השכלה. שנים מספר היה מנהל בית-יתומים יהודי בהלנובק (Helenowek), בפרבריה הצפוניים של לודז'. בשנת 1937 נבחר להנהלת הקהילה היהודית בלודז' מטעם מפלגת הציונים הכלליים, אך הסתכסך עם מפלגתו, סירב לקבל את מרותה והמשיך להיות חבר הנהלת הקהילה בניגוד לרצונם של שולחיו.

עם כיבוש לודז' בידי הגרמנים פוזרו בה, כבשאר המקומות בפולין, מוסדות הקהילה היהודית, ובמקומם הקימו הכובשים יודנרט (בלודז' היה שמו אלטסטנרט, Ältestenrat). ב-13 באוקטובר 1939 מינו השלטונות את ר' לתפקיד 'זקן היהודים' (Der Älteste Der Juden), כינויו הרשמי של יושב-ראש היודנרט בלודז'. בתפקיד זה נשאר ר' כול זמן קיומו של הגטו בלודז', עד לחיסולו באוגוסט 1944. ר' היה כפוף ישירות למינהל הגטו (Gettoverwaltung), שבראשו עמד הנס ביבוב.

השלטונות הגרמניים העניקו לר' סמכויות נרחבות בכול התחומים הקשורים בניהול חיי היום-יום של האוכלוסייה הכלואה בגטו, כגון ארגון מפעלי עבודה, חלוקת מזון, שירותי תברואה, דיוק, מינוי בעלי תפקידים ועוד. לרשותו הועמדה המשטרה היהודית ('שירות הסדר'), האחראית על הסדר בגטו.

השלטונות הגרמניים ראו בגטו אתר לניצול כוח עבודה זול מאוד, נוסף לשוד רכוש היהודים שהתנהל מיומו הראשון של הכיבוש. על ר' הוטל לארגן מפעלי ייצור (הם נקראו 'רסורטים', Arbeitsresort), והמפעלים הללו היו למקור רווחים למינהל הגטו. ר' ראה בהקמתם של המפעלים דרך להתגבר על האבטלה והרעב המחמיר בגטו. במרוצת הזמן הוקמו כ-120 מפעלים שעבדו בשביל מינהל הגטו.

בארגון מפעלי עבודה וניהול חיים פנימיים בגטו גילה ר' מרץ רב וכושר ארגון מרשים. עם זאת ניצל ר' במלואן את הסמכויות שהעניק לו מינהל הגטו ונמנע מלשתף אישים וגורמי ציבור בניהול ענייני האוכלוסייה הכלואה בגטו. בהתנהגותו לא חסרו גילויים של תאוות השלטון.

בסוף 1941, עם הקמתו של מחנה השמדה בחלמנו, כפו השלטונות הגרמניים על ר' לארגן את הוצאת חלק מהאוכלוסייה מן הגטו, כביכול לשם יישובה במקומות אחרים. אף אם לא היה ידוע בגטו, וגם לא לר', על קיומו של מחנה השמדה, לא נעלמה מאיש ההרגשה של הסכנות הכרוכות בגירוש. ר' ניסה לשווא לפעול אצל הגרמנים להקטין את מספר המגורשים. בחודשים ינואר-מאי 1942 הוצאו מן הגטו 55,000 יהודים, הועברו למחנה ההשמדה חלמנו

ושם נרצחו. ר' ומנגנון האלטסטנרט שבניהולו, היו אלה שבידיהם השאירו הגרמנים את ההחלטה מי יגורש ומי לא יגורש, ובגלל זה השניא ר' את עצמו על רוב אוכלוסיית הגטו. ברם, לא היה גורם ציבורי כלשהו, ובכלל זה הגופים הפוליטיים במחתרת בגטו המורעב והשרוי בחוסר-אונים מוחלט, שראה אפשרות לעשות צעדים כלשהם נגד הגירושים ולדרוש מר' דרך פעולה אחרת.

בימים 5-12 בספטמבר 1942 ביצעו הגרמנים עוד גירוש חלקי, ובפעם היא התנהל הגירוש בצורה מזורזת, בלי מעורבותו הישירה של האלטסטנרט. לגטו נכנסו כוחות גדולים של הגרמנים, סגרו רובע אחרי רובע והוציאו באכזריות כ-20,000 בני-אדם – ילדים, חולים וזקנים – העבירום לחלמנו ושם רצחום. אחרי הגירוש ההוא שרר בגטו שקט יחסי, והוא חיזק את אמונתו של ר' בצדקת דרכו ובאמונתו כי בעבודה בשביל מינהל הגטו ובשמירת השקט אפשר יהיה להציל את שאר יהודי הגטו.

בסוף אביב 1944, בהתקרב הצבא האדום ללודז', החליטו הגרמנים לחסל סופית את גטו לודז'. שוב הטיל מינהל הגטו על ר' לארגן את הוצאתם של היהודים מן הגטו, באמתלה של העברת המפעלים לגרמניה עקב התקרבותו של הצבא האדום. מ-23 ביוני עד 14 ביולי 1944 הוצאו מן הגטו, לפי הרשימות של האלטסטנרט, כ-7,000 יהודים, הועברו לחלמנו ושם נרצחו. אלא שבפעם היא גילתה אוכלוסיית הגטו התנגדות סבילה רבת היקף. המיועדים לגירוש סירבו להתייבב, בתקווה כי יום השחרור הולך וקרב. קצב הגירוש לא השביע את רצונם של הגרמנים.

עקב התנגדותם של כלואי הגטו לגירוש והתקדמותו המהירה של הצבא האדום מערבה, החליטו הנאצים לחסל במהירות את הגטו בכוחות הס"ס והמשטרה הגרמנית. בתחילת אוגוסט 1944 נסגרו כול המפעלים בגטו ופוזרו מוסדות האלטסטנרט. יעד הגירוש שונה מחלמנו לאושוויץ.

באסיפה שנערכה מטעם מינהל הגטו, קראו ביבוב ור' לאוכלוסיית הגטו לציית לצווי הגירוש. הכלואים בגטו לא נענו לקריאות הללו וניסו בכל הדרכים להתחמק מן הגירוש, בתקווה כי העיר לודז' תשחרר בקרוב. היעצרותו של הצבא האדום בסוף יולי 1944 איפשרה לגרמנים להשלים את חיסול הגטו, אגב עריכת חיפושים בבית אחר בית. התנאים בגטו לודז' לא איפשרו את הסתתרותם של אלפים ורבבות בני-אדם, וכולם, פרט לכמה מאות בלבד, הוצאו בידי הגרמנים, גורשו לאושוויץ, רובם הגדול נרצחו שם בתאי הגזים ומיעוטם הועברו לעבודת כפייה במחנות ריכוז. ב-30 באוגוסט 1944 הועברו ר' עם בני משפחתו לאושוויץ ושם נרצחו. בחיים הפנימיים של הגטו הצליח ר' לבצר את מעמדו בהדרגתיות ובעקביות. ב-1940-1941 היו בגטו מהומות ושבתות של רעבים שהפנו את זעמם נגד ר' והאלטסטנרט. ר' התגבר על התנגדות זו בהתערבות הגרמנים, וכן בהנהגת חלוקת מזון שוויונית. בתחילת דרכו נהג ר' להתייעץ עם נציגי גופים פוליטיים בגטו ולהבטיח את התימוכין שלהם. עם הזמן התחזק

מעמדו והוא שלט ביד חזקה, מבלי שהתחשב בדעתם של אנשי ציבור. המעטים שגילו את דעתם הביקורתית, או שאירגנו פעולות התנגדות, היו צפויים לנקמתו של ר', שבמקרים קיצוניים הוליכה להכללת החשודים ברשימות המגורשים מן הגטו.

בעיני רבים מהניצולים ואף החוקרים מצטייר ר' כסמל לראש יודנט ששיתף פעולה עם השלטונות הגרמניים, הצטיין בצייתנותו לשליט הנאצי והנהיג משטר דיכוי בפנים הגטו שמנע פעילות מקיפה של תנועת התנגדות בו. אחדים ראו בגינונים של ר', בהרגלי השררה ופולחן האישיות סביבו חיקוי לאדנות הנאצית וביטוי לשאיפות להיות מנהיג יהודי מתוך השלמה והשתלבות ב'סדר החדש'. התנהגותו האישית של ר' אומנם מעוררת תמיהה וסלידה, אך אין הוכחות חותכות לשיתוף-פעולה מרחיק-לכת, שלפיו ראה עצמו חלק ממשטר כלל-אירופי בחסות הנאצים. מצויים גם ניצולים וחוקרים הסבורים, שהמשטר החמור שהנהיג ר', ובעיקר רתימת הגטו לעבודה למען הנאצים, כלומר, הקונצפציה של 'עבודה כדרך להצלה', היו נכונים, והודות להם נמנע חיסול היישוב היהודי בלודז' זמן רב, וחלק ניכר מיהודי לודז' נשאר בחיים עד סמוך לסוף המלחמה. אחדים מההיסטוריונים הבולטים טענו, שאם היה הצבא האדום ממשיך בתנופת המתקפה שלו ביולי 1944 ולודז' היתה משתחררת בעיצומה של ההתקדמות, היו רואים בר' לא בוגד ומשתף פעולה נאמן, אלא מנהיג שעלה בידו להציל עשרות אלפי יהודים בגטו היחיד ששרד במרחב השלטון הנאצי במזרח אירופה.